

„Hansove lekcie potrebujeme viac než kedykoľvek predtým. Jeho kniha
dodá v ťažkých časoch potrebnú dávku nádeje.“ – BILL A MELINDA GATES

AKO SOM SA NAUČIL
ROZU
MIEŤ
SVETU

AUTOR KNIHY
MOC
FAKTOV

HANS ROSLING
FANNY HÄRGESTAM

TATRAN

**AKO SOM SA NAUČIL
ROZUMIEŤ SVETU**

**AKO SOM SA NAUČIL
ROZUMIETŤ
SVETU**

**HANS ROSLING
FANNY HÄRGESTAM**

TATRAN

Z anglického originálu Hans Rosling, Fanny Härgestam:
HOW I LEARNED TO UNDERSTAND THE WORLD,
ktorý vyšiel vo vydavateľstve Sceptre, an imprint of Hodder & Stoughton,
Londýn 2020,
preložila Veronika Matúšová.
Vyšlo vo Vydavateľstve TATRAN, Bratislava 2021 ako 5284. publikácia.
Vydanie I.

Prebal a väzbu spracovala Barbara Baloghová.
Zodpovedná redaktorka Magda Borovcová
Jazykové redaktorky Eva Mládeková, Zlata Sršňová
Technická redaktorka Eva Zdražilová
Sadzba RS servis, Bratislava
Vytlačil FINIDR, s.r.o., Český Těšín.

www.slovtatran.sk

:: knihy pre **hodnotnejší** život

All rights reserved.

Copyright © 2017 Rosling Education AB.
Photos © Rosling family
Translation © Veronika Matúšová 2021
Slovak edition © Vydavateľstvo TATRAN 2021

ISBN 978-80-222-1175-8

Obsah

Predslov: Agneta Roslingová	9
Úvod	11
1. kapitola Od negramotnosti k akademickým úspechom	13
2. kapitola Objavovanie sveta	33
3. kapitola V Nacale	61
4. kapitola Od lekárskej praxe k výskumu	109
5. kapitola Od výskumu k výučbe	147
6. kapitola Z prednáškovej sály do Davosu	175
7. kapitola Ebola	201
<i>Doslov od Fanny Härgestamovej</i>	225
<i>Dodatok: O manioku</i>	239

Predslov

Agneta Roslingová

Po viac ako päťdesiatich rokoch priateľstva a manželstva, po troch deťoch a ôsmich vnúčatách ma Hans zanechal v bolestnom tichu. Vďaka tejto knihe však môže jeho hlas znieť znovu.

O svojom živote začal Hans písať pred niekoľkými rokmi. Skúsenosti vlastnej rodiny chcel použiť na vyrozprávanie príbehu o spoločenskom rozvoji: poukázať na podobnosti medzi životmi ľudí z generácie jeho starých rodičov, ktorá sa narodila vo Švédsku pred viac ako sto rokmi, a dnešnými životmi ľudí v mnohých krajinách vzdialených od moderného Švédska nielen kilometrami, ale aj životnými podmienkami. Chcel sa podeliť o príbehy, ktoré zmenili alebo posilnili jeho predstavu toho, čo je v živote dôležité – toho, čo sa musí vo svete zmeniť, aby sme všetci dospeli k udržateľnej budúcnosti.

Hans vždy zdôrazňoval, že nekoná altruisticky, keď zdôrazňuje potrebu rovnosti, aby sme sa vyhli konfliktom a vojne, ale, naopak, sebecky. Chcel svet bez vojen pre seba, svoju rodinu a všetkých ostatných. Nebol ani optimista, pretože si nikdy nenahováral, že zmeny, o ktorých hovorí, prebehnú ľahko, rýchlo a jednoducho. Sám seba nazýval pozibilistom a vždy sa snažil presvedčiť svojich poslucháčov, že je možné vytvoriť svet, v ktorom každý dostane spravodlivú šancu prežiť život v primeraných podmienkach.

Rád sa venoval cezpoľnému behu, ale vždy používal mapu a kompas, aby vedel, kde sa nachádza, a išiel správnym smerom. Nazna-

čuje to, ako analyzoval každú situáciu. Správny smer nájdete len vtedy, ak viete, kde ste a čo je okolo vás. V knihe *Moc faktov* sa hlbšie venuje kritickému mysleniu, ktoré nám umožňuje pochopiť globálny rozvoj. Napísal ju s naším synom Olom Roslingom a jeho manželkou Annou Roslingovou Rönnlundovou. (Na Slovensku vyšla vo vydavateľstve Tatran v preklade Marianny Bachledovej.)

Táto kniha, *Ako som sa naučil rozumieť svetu*, rozpráva príbeh celého jeho života. Prvý raz vyšla vo Švédsku v roku, keď Hans zomrel. V tomto vydaní sú niektoré časti vynechané, pretože dávajú zmysel iba vo švédskom kontexte, a som rada, že v takto upravenej podobe si Hansove spomienky budú môcť prečítať aj slovenskí čitatelia.

Hansov odkaz naďalej udržiava a rozvíja nadácia Gapminder a rôznymi spôsobmi aj viaceré univerzity vo Švédsku aj vo svete. Prostredníctvom Gapminderu pokračujú Ola a Anna vo svojej tvorivej práci, ktorou podporujú ľahko zrozumiteľný svetonázor založený na faktoch. V súčasnosti, keď pre pandémiu koronavírusu hrozí prehlbenie chudoby a hladu v mnohých chudobných krajinách, by Hans pracoval ešte usilovnejšie. Som spokojná, že jeho hlas bude stále počuť a že tak mnoho ľudí prijalo, čo sa im snažil odovzdať, a vzalo si jeho skúsenosti k srdcu.

Hans by mal pre vás určite množstvo otázok.

Ešte nikdy nebolo také dôležité vnímať svet na základe faktov.

Agneta Roslingová
Uppsala, apríl 2020

Úvod

Piateho februára 2016 som telefonoval so svojim lekárom. Povedal mi niečo, čo spravilo z písania tejto knihy prioritu. Čakal som zlé správy a aj som ich dostal. Diagnostikovali mi rakovinu pankreasu.

Ten rozhovor v piatok popoludní mi len potvrdil to, čo som si v posledných dňoch počas lekárskeho vyšetrení začal uvedomovať čoraz jasnejšie. Prognóza bola zlá. Zostával mi približne jeden rok života.

Väčšinu toho večera som preplakal. Mal som to šťastie, že bola pri mne manželka Agneta, predtým moja krásna mladá priateľka a neskôr celoživotná partnerka. Vďaka jej úteche a podpore našich detí a priateľov som sa dokázal zmieriť s novou realitou. Nezomriem budúci mesiac. Aj napriek nevyliciteľnej chorobe život pôjde ďalej. A budem si ešte môcť vychutnať život na jar a v lete.

Choroba spôsobila, že sa môj každodenný život stal nepredvídateľným a môj pracovný harmonogram sa musel zmeniť. Niekoľko dní po tom, ako som sa dozvedel svoju diagnózu, som zrušil všetky prednášky a filmové a televízne projekty. Mrzelo ma to, ale nemal som na výber. Okrem toho som si vytvoril konkrétne plány, ktoré mi pomohli vyrovnáť sa s týmito drastickými opatreniami. Na prvé miesto svojho zoznamu povinností som presunul položku: Dokončiť knihu, ktorú som plánoval napísať so synom Olom a jeho manželkou Annou. Už mala aj názov – *Moc faktov*. Posled-

ných osemnásť rokov sme všetci traja pracovali v oblasti osvedy a založili sme neziskovú organizáciu Gapminder.

Na jeseň roku 2015 Anna a Ola sformulovali koncept knihy a vymysleli jej názov. Rozhodli sme sa, že si na jej písanie vyhradíme nasledujúci rok a zároveň budeme pracovať v Gapminderi. Po určení diagnózy som sa musel poponáhľať.

Rýchlo som si uvedomil, že mám dosť materiálu na dve knihy. *Moc faktov* je o dôvodoch, prečo je rozvoj v globálnom meradle pre ľudí tak ťažko pochopiteľný, zatiaľ čo táto kniha je o mne a o tom, ako som dospel k tomuto poznaniu.

Inými slovami, táto kniha sú moje pamäti. Na rozdiel od *Moci faktov* v nej nenájdete veľa čísel. Namiesto toho tu opisujem stretnutia s ľuďmi, ktorí mi otvorili oči, prinútili ma pozrieť sa na veci z odstupu a znovu sa nad nimi zamyslieť.

Hans Rosling

Uppsala, január 2017

1

Od negramotnosti k akademickým úspechom

Vždy keď sa môj otec vrátil večer domov z práce, voňal po káve. Pracoval v pražiarni Lindvalls Kaffe v Uppsale. Tak som si oblúbil vôňu kávy dávno predtým, ako som ju začal piť. Často som vyzeral, kedy pappa príde domov, a čakal som ho vonku, keď sa blížil po ulici na bicykli. Zoskočil z neho, objal ma a ja som sa ho vždy opýtal o isté: „Našiel si dnes niečo?“

Keď vrecia plné zelených kávových zŕn dorazili do pražiarne, vysypali ich na pásový dopravník a zo všetkého najskôr ich prešli silným magnetom. Robili to preto, aby odstránili všetky kovové predmety, ktoré sa mohli dostať do vreca pri sušení a balení. Pappa mi tie veci nosieval a o každej mi rozprával príbehy. Boli vzrušujúce.

Niekedy priniesol mincu a napríklad povedal: „Pozri, táto je z Brazílie. Brazília produkuje viac kávy ako hociktorá iná krajina.“

Usadil si ma na kolená, otvoril atlas sveta a začal rozprávať príbeh: „Je to veľká krajina, veľmi horúca. Táto minca sa našla vo vreci z mesta Santos,“ vysvetlil mi a ukázal na brazílsky prístav.

Rozprával o pracujúcich mužoch a ženách, o ohnivkách v reťazi, na konci ktorej boli Švédi popíjajúci kávu. Veľmi rýchlo som pochopil, že zberači kávy dostávajú najnižšiu mzdu.

Iná minca mohla prísť z Guatemaly. „V Guatemale vlastní kávové plantáže bieli Európania. Miestnym, hoci sa usadili v tej kra-

jine ako prví, sa ujdú len zle platené miesta. Napríklad zbieranie kávových čerešní.“

Obzvlášť živo si pamätám, ako raz domov doniesol medenú päťcentovku s dierou uprostred, ktorá pochádzala z Britskej východnej Afriky, dnešnej Kene.

„Myslím si, že nejaký muž nosil mince navlečené na koženej šnúrke okolo krku. Možno sa šnúrka roztrhla, keď rozprestieral kávové zrná, aby vyschli na piesčitej zemi, kým ich naložia do vriec. Pozbieral všetky mince, čo videl, ale túto jednu asi nezbadal. Skončila medzi zrnami a teraz je tvoja.“

Dodnes mám mince, ktoré mi otec priniesol, v drevenej škatuľke. Minca z Britskej východnej Afriky ho priviedla k tomu, že mi vysvetlil, čo je to kolonializmus. V ôsmich rokoch som sa dozvedel o povstalcoch z kmeňa Mau-Mau a o tom, že žiadajú kenskú nezávislosť.

Otcove príbehy ma presvedčili o tom, že ľudí z Latinskej Ameriky a z Afriky, ktorí zbierali, sušili a balili kávu, považoval za svojich kolegov. Som presvedčený, že moja silná túžba porozumieť svetu sa začala, keď mi pappá rozprával o minciach vo vreciach s kávou a ukazoval mi všetky tie krajiny v atlase. Z tejto túžby sa stala celoživotná vášeň a neskôr aj čosi, čo som považoval za svoje najdôležitejšie profesionálne poslanie.

Spätne si uvedomujem, že môj otec vnímal povstania proti kolonializmu po celom svete rovnako ako európsky boj proti nacizmu. Pri našich dlhých víkendových prechádzkach v lese mi podrobne rozprával o dejinách druhej svetovej vojny.

Politické názory mojich rodičov neboli vôbec extrémne. Skôr naopak, až nudne obyčajné. Môj otec obdivoval každého, kto bojoval za spravodlivosť a slobodu, ale obaja mali výhrady aj voči krajnej ľavici, aj voči krajnej pravici.

Rodičia ma nevedli k náboženstvu, ale vstúpili mi silné hodnoty: „Nie je dôležité, či človek verí v Boha alebo nie. Záleží iba na tom,

Od negramotnosti k akademickým úspechom

ako sa správa k svojim blíznym.“ A tiež: „Niektorí ľudia chodia do kostola, iní sa prechádzajú po lese a obdivujú prírodu.“

Mali sme malé rádio v lakovanej drevenej skrinke. Stálo na polici nad kuchynským stolom. Pri večeri sme vždy počúvali správy národnej rozhlasovej stanice Sveriges Radio. Ako chlapcovi mi však

Lyžovačka s otcom

viac záležalo na názoroch rodičov než na samotných správach. Mama zvyčajne komentovala správy zo Švédska, zatiaľ čo pappu sa zameriaval na zahraničné novinky a často reagoval veľmi rázne, prestal jesť, vystrel sa na stoličke, počúval a zahriakoval mamu i mňa. Po správach sme sa ešte dlho rozprávali o tom, čo sme práve počuli.

Raz som sa skoro utopil v odvodňovacom kanáli pred domom mojich starých rodičov. Je to vlastne moja prvá spomienka. Mal som len štyri roky, vykĺzol som zo záhrady a potuloval som sa medzi plotom a kanálom. Až po okraj ho zapĺňala odpadová voda, zmes dažďa z predchádzajúceho dňa a páchnucich splaškov zo susedných domov.

Niečo v tom bahne však upútalo moju pozornosť. Bol som zvedavý a vliezol som do kanála, aby som to lepšie videl. A potom som sa pošmykol. Na šikmých stenách som sa nemal čoho zachytiť. Nemohol som dýchať. Všade bola tma. V panike som sa snažil pretočiť, ale len som sa zabáral hlbšie do kalu.

Moja devätnásťročná teta ma šla hľadať, všimla si moje trčiace nohy a vytiahla ma von. Keď potom zasiahla stará mama a odviekla ma do kuchyne, neskutočne sa mi uľavilo – dodnes si ten pocit živo pamätám. Stará mama práve zohrievala vodu na kuchynskom sporáku na drevo a chystala sa umyť riad. Namiesto toho vyliala teplú vodu do cínovej vane. Kým som sa vyzliekal, skontrolovala jej teplotu lakťom, potom mi pomohla vojsť do vody a umyla ma od hlavy až po päty mäkkou špongiou a množstvom mydla. O chvíľu som sa už spokojne hral so špongiou. Až o mnoho rokov neskôr som si uvedomil, ako blízko som bol smrti.

Dokonca ani vtedy, v roku 1952, neexistovala v štvrti Eriksberg v Uppsale, kde žilo mnoho robotníkov z tovární vrátane mojich starých rodičov, nijaká kanalizácia. Ako štvorročného ma poslali k starým rodičom, pretože mama ochorela na tuberkulózu a musela ísť do nemocnice. Otec ju navštevoval každý večer po práci a so mnou

mohol byť len v nedeľu. Celý týždeň sa teda o mňa starala stará mama, ktorá vychovala sedem vlastných detí. Dve najmladšie mali devätnásť a dvadsaťtri rokov a ešte bývali u rodičov, keď sa zo mňa stalo jej ôsme dieťa.

Obaja otcovi rodičia sa narodili a vyrástli na vidieku, ale napokon sa pridali k rastúcej pracovnej sile v meste. Starý otec celý svoj život pracoval v tej istej tehelni, Uppsala-Ekeby. Bol to láskavý, pracovitý muž, ľúbil svoju manželku a aj to dával najavo. Ich drevený dvojposchodový dom staval so synmi po večeroch po práci a kedykoľvek, keď mal chvíľu času. Právom sa ním pýšil. Vďaka internému programu hypoték v tehelni si mohol kúpiť zalesnený pozemok na okraji mesta a stal sa súčasťou obytnej štvrte pre robotníkov z továrne.

Väčšinu stavebného materiálu na dom poskytli vysoké borovice rastúce na pozemku. Starý otec strávil jedno celé leto ich rúbaním a pílením dosiek pomocou obojručnej píly. Na toto obdobie ťažkej práce spomínal celý život.

Starký chcel mať čo najmodernejší dom, aký si len mohol dovoliť, ale hygienické podmienky boli biedne, ako vo väčšine obydľí robotníckej triedy. Jediný zdroj tečúcej vody predstavoval kohútik nad drezom v rohu kuchyne. Do drezu sa zároveň vylievali aj nočníky zo spálne vrátane môjho detského. Jarky, ktoré sa vinuli popri prašných cestách vo štvrti, boli vlastne špinavé, nezdravé otvorené stocky. Stará mama udržiavala v dome aj v záhrade čistotu a poriadok, ale v lete sme smrad z jarkov cítili všade. Keď som neskôr v živote precestoval mnohé kúty sveta, smrad otvorených odvodňovacích kanálov v slumoch mi vždy pripomenul letá u starých rodičov.

Moji rodičia, rovnako ako starí rodičia, boli chudobní. Hoci nemali peňazí na rozdávanie, našu rodinu nikto nevnímal ako sociálne slabú. Počas môjho detstva a mladosti sa príjmy domácností a zdravotný stav v celom Švédsku postupne zlepšovali. Zdravotníctvo ako súčasť rozširujúceho sa sociálneho štátu zabezpečovalo nové lieky pre ľudí zadarmo. Mama sa vyliečila z tuberkulózy. Úmrtnosť na infekčné choroby sa prudko znížila a namiesto infekcií sa naj-

bežnejšou príčinou úmrtí v detstve stali nehody. Nádrže so stojatou vodou pri domoch ako ten odvodňovací kanál, do ktorého som ako malý spadol, sa stali osudnými pre mnohé švédske deti mojej generácie.

Už ako tínedžera ma fascinovalo, aké ťažké je skutočne pochopiť, ako ľudia žijú. Kládol som mame a otcovi podrobné otázky o ich životných podmienkach. Nič môjmu pochopeniu moderného sveta nepomohlo viac ako porovnávanie paralel medzi dnešným svetom a svetom, v akom žili moji príbuzní z predchádzajúcich generácií.

Stará mama Berta mi rozprávala, ako sa so starým otcom Gustavom ako novomanželia v roku 1915 nasťahovali do svojho prvého samostatného obydlija – prenajatého domu na vidieku neďaleko Uppsaly. Mal drevenú podlahu a iba jednu izbu a kuchyňu. Parafínová lampa slúžila ako skromný zdroj svetla a stará mama musela nosiť vodu z neďalekej studne. Po dvanástich rokoch a piatich pôrodoch sa konečne mohli presťahovať bližšie ku Gustavovej práci, ale aj ich druhé obydlie bolo veľmi malé – malo iba dvadsaťštyri metrov štvorcových. Bola tam však elektrina a tečúca voda. Počas troch rokov v tom dome Berta porodila ich šieste dieťa. Ona, Gustav a dve deti spali v kuchyni a ostatné štyri sa delili o jediná izbu. Stará mama s láskou spomínala na to, ako veľmi ich život zlepšilo elektrické svetlo. Ovplyvnilo všetko, aj to, ako viedla domácnosť a ako si deti písali úlohy. A hlavne, ak niekto v noci ochorel, mohli si rozsvietiť. Na elektrinu nešetrila chválou.

V oboch prvých domoch musela rodina používať vonkajšie latríny, teda diery v zemi. Keď sa v roku 1930 presťahovali do domu, ktorý postavil starý otec, vykopali vnútornú latrínu v pivnici. Nový dom mal štyri izby, vo všetkých bolo elektrické svetlo. No ešte aj v roku 1952, keď som býval u starých rodičov, používala stará mama na varenie a ohrievanie vody na umývanie riadu a pranie kachle na drevo. V tom roku im nainštalovali aj prvý telefón.

V pivnici domu starý otec namontoval vodovodný kohútik

a k nemu umiestnil dve veľké cementové výlevky. Stará mama tak mohla ručne prať oblečenie a posteľnú bielizeň pre veľkú rodinu vo vnútri a nemusela už všetko vláčiť k neďalekému potoku a potom naspäť. Napriek tomu bolo pranie ešte vždy ťažkou, nudnou a časovo náročnou prácou. Stará mama pozorne sledovala nové vynálezy, ktoré prinášala industrializácia a ktoré šetrili námahu, a jedného dňa sa jej sen stal skutočnosťou – na trh prišla „čarovná“ práčka.

Môj otec bol druhé Bertino dieťa, vlastne tretie. Prvé dieťa sa jej narodilo v nemocnici, ale zomrelo. Pappa dokončil šesť rokov školskej dochádzky ako štrnásťročný. Hneď sa zamestnal ako murársky učeň v miestnej tehelni, kde starší zamestnanci často s mladými chlapcami zaobchádzali zle. Dnes by sa to považovalo za detskú prácu, no v tom čase mladí muži významne prispievali do rodinného rozpočtu.

Otcovi v práci ani tak neprekážali zlé podmienky či nízky plat, ale skutočnosť, že o ňu ako sedemnásťročný prišiel. To, že ostal nezamestnaný, mu pripadalo ako ohromná hanba, hoci počas ekonomickej krízy v tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia v tom rozhodne nebol sám. Chcel byť užitočný, tak opravoval susedom topánky.

Ráno deviateho apríla 1940 zaútočili na Nórsko a Dánsko nemecké vojská. Otca povolali do boja len niekoľko hodín po tom, ako túto správu odvysielali v rozhlase. Na druhý deň mu prideliť pušku a poslali ho do Landskrony, prístavného mesta v úžine medzi Dánskom a Švédskom. Odvedenci dostali rozkaz kopať zákopy, ktoré mali ochrániť Švédov pred Nemcami.

Otec ostal v armáde počas celej druhej svetovej vojny a postupne ho poslali brániť naše hranice s Dánskom, Nórskom a Fínskom. Často hovoril, aké mal šťastie, že nikdy nezažil útok – počas tých rokov v armáde ani nezačul, že by niekto vystrelil z rozčúlenia.

Vždy mi pripomínal, aby som bol vďačný všetkým krajinám a vojakom, ktorí niesli bremeno boja s nacistami a ich spojencami.